

ENTRE LA LEGALITAT REPUBLICANA I L'ORDRE REVOLUCIONARI. EL FONDS DE LA COMISSIÓ JURÍDICA ASSESSORA I LA REGULACIÓ DE L'AVORTAMENT MÉS AVANÇADA DE L'ÈPOCA

La Comissió Jurídica Assessora del govern de la Generalitat republicana

La Comissió Jurídica Assessora de la Generalitat va ser creada, pel Decret del 24 d'octubre de 1932 ([DOGC 30.10.1932](#)), sota la presidència de Francesc Macià com a òrgan col·legiat de caràcter consultiu del govern de la Generalitat amb una àmplia autonomia funcional i organitzativa. La missió principal d'aquesta Comissió Jurídica era l'elaboració d'avantprojectes de llei per encàrrec del Govern, tot i que també tenia funcions consultives i podia elaborar avantprojectes per iniciativa pròpia.

La vintena aproximada de membres que integraven la Comissió eren persones de gran prestigi en el món de la jurisprudència amb afinitats amb els principals partits i tendències polítiques amb representació al Parlament català.¹ La documentació d'aquest fons conservada a l'ANC ens permet conèixer de prop el funcionament intern de la Comissió: les dietes dels lletrats i els sous dels secretaris tècnics, les dates de les reunions, els components de les ponències que elaboraren els avantprojectes de llei, les esmenes i discussions més destacades al voltant dels textos legals, etcètera. I a la correspondència conservada podem resseguir des de temes de funcionament intern, com les convocatòries de reunions, fins a qüestions més personals com l'alt honor que per a la majoria de mem-

bres de la Comissió representava formar-ne part d'aquest selecte grup de juristes.

La participació de la Comissió Jurídica Assessora va ser cabdal en l'elaboració de moltes lleis de l'etapa republicana de la Generalitat que havien de desplegar les competències aconseguides amb l'Estatut d'autonomia, com ara: l'Estatut Interior de Catalunya, la llei municipal, les lleis sobre contractes de conreu, la llei del Tribunal de Cassació de Catalunya, la llei sobre la capacitat jurídica de la dona, etcètera. Igualment, cal destacar aquells treballs i ponències de la Comissió que, tot i que no van acabar convertint-se en llei, van suposar una recuperació del dret civil català que seria continuada en les dècades posteriors, com els avantprojectes de llei de Justícia Municipal de Catalunya o de prelació de fonts de dret civil, entre d'altres.

L'intent de cop d'estat fracassat del 18-19 de juliol de 1936, que va donar lloc a la guerra civil i va fer esclatar el procés revolucionari a Catalunya, va provocar una remodelació del govern de la Generalitat que va convertir un dels components més actius de la Comissió Jurídica Assessora –vocal i secretari tècnic– i més propers a ERC, Josep Quero i Molares, en conseller de Justícia i Dret. El propi Josep Quero va signar el Decret de dissolució de la Comissió, el 24 d'agost de 1936 ([DOGC 26.8.1936](#)), argumentant que “la seva estructura no s'adiu amb la rapidesa amb que cal portar a terme la transformació jurídica que faci possible el règim econòmic que a Catalunya es dona”. Es a dir, amb les necessitats i la immediatesa de la guerra i la revolució social i política iniciada aquell convuls estiu.

La nova Comissió Tècnica Assessora de la guerra civil

Els primers governs d'unitat antifeixista de la Generalitat van donar cobertura legal i jurídica a les transformacions que, de facto, s'estaven donant de forma espontània a la societat catalana amb la revolució. En aquest context, la Generalitat va legislar per decret sobre la propietat de la terra, sobre els matrimonis civils realitzats per partits polítics i sindicats, sobre el divorci o sobre l'avortament, un tema tabú que, encara avui dia, continua aixecant posicions enfrontades a la nostra societat. Però l'empenta revolucionària es va anar esgotant a mesura que avançava la guerra i quan la CNT abandoni el govern de la Generalitat després dels fets de maig de 1937 i la conselleria de Justícia i Dret passi a mans, primer de Rafael Vidiella i després de Pere Bosch Gimpera, s'iniciarà un període de revisió de tota la legislació aprovada per la Generalitat durant el període revolucionari, en gran mesura a instàncies del

Inauguració del Congrés Jurídic Català, el 17 de maig de 1936, presidit per Lluís Companys, acompanyat del president de la Comissió Jurídica Assessora, Joan Maluquer, entre d'altres personalitats. CAT [ANC I-42-N-16731](#)/ Fons Brangulí (fotografes).

govern de la República. En aquesta nova etapa, els consellers de Justícia i Dret van creure que era necessari tornar a comptar amb una comissió assessora en temes legals que ajudés el departament a avaluar la tasca legislativa del període revolucionari i proposés les modificacions necessàries per tornar a imposar la legalitat republicana continguda en l'Estatut i la Constitució. Per diferenciar-la de l'anterior Comissió Jurídica Assessora, la nova comissió va anomenar-se Comissió Tècnica Assessora.

Segons l'Ordre de creació del 24 de maig de 1937 ([DOGC 29.5.1937](#)), la missió d'aquesta nova Comissió Tècnica, "integrada per Lletrats designats lliurement pel Conseller de Justícia", era "informar sobre totes les qüestions que li siguin plantejades". Els càrrecs de president i de secretari de la nova Comissió serien exercits pel president del Tribunal de Cassació de Catalunya, Josep Andreu i Abelló, i el secretari d'aquesta institució, Josep Barba i Porret (secretari interí) i la seva seu estaria en el propi edifici del Tribunal. Com en l'etapa anterior a la guerra, "El President formarà les Seccions i distribuirà les ponències en la forma que estimi oportú" i també podrà proposar nous membres al conseller quan ho cregui necessari per a l'estudi o informe d'alguna temàtica". Una segona Ordre del mateix dia establí com a membres de la nova Comissió Tècnica Assessora set juristes de reconegut valor professional en els seus camps i que, en alguns casos, gaudien d'un gran prestigi. Aquest era el cas, per exemple, de l'antic membre de la Comissió Jurídica Assessora d'abans de la guerra, Ramon Maria Roca i Sastre, Magistrat del Tribunal de Cassació de Catalunya; d'Ot Duran i d'Ocon, Procurador de Catalunya, i del propi Josep Andreu i Abelló.²

Posteriorment, una nova Ordre del 26 d'agost de 1937 ([DOGC 31.8.1937](#)), ja amb Pere Bosch Gimpera com a conseller de Justícia i Dret, va ampliar els membres de la Comissió Tècnica al·legant "la quantitat i la complexitat de les qüestions plantejades" i també en aquesta nova ampliació trobem antics components de la Comissió Jurídica prèvia a la guerra com Josep Xirau i Palau, professor de la Facultat de Dret de la Universitat de Barcelona.³ La mateixa Ordre serveix també per crear la figura de vicepresident de la Comissió argumentant "que els seus President i Secretari... tenen multitud d'obligacions". El vicepresident tindrà la capacitat de "substituir en les seves funcions el President, i facultar aquest per tal que pugui adscriure a la Secretaria de la Comissió els

funcionaris que cregui convenient". El nou vicepresident de la Comissió serà el prestigiós jurista Ramon Maria Roca i Sastre.

La documentació conservada a l'ANC ens mostra com els treballs d'aquesta Comissió Tècnica es van centrar, sobretot, en la revisió dels principals decrets sobre qüestions de dret civil i penal aprovades durant l'etapa revolucionària, com ara, els matrimonis civils, el divorci, les adopcions, la interrupció artificial de l'embaràs, el registre civil, els aranzels judicials, les sancions governatives o el registre de la propietat. En aquest sentit, és de gran interès el dictamen sobre la "revisió de les disposicions legals de la Generalitat posteriors al 19 de juliol de 1936 en matèria processal i penal de competència exclusiva de l'Estat" demanat pel conseller de Justícia i Dret, Pere Bosch Gimpera, a partir de les peticions del ministre de Justícia de la República, Manuel de Irujo Olló, perquè la Generalitat suspengués o modifiqués tota una sèrie de decrets que sobrepassaven les seves competències.

De tots els dictàmens i informes elaborats per la Comissió Tècnica Assessora a partir de 1937 revisant la legislació del període revolucionari destaca, per la plena vigència i polèmica del tema, l'expedient sobre el Decret de la Generalitat del 25 de desembre de 1936 ([DOGC 9.1.1937](#)) d'interrupció artificial de l'embaràs, el qual analitzarem a continuació. Però abans d'entrar en l'anàlisi dels informes de la Comissió Tècnica i d'altres instàncies que componen aquest expedient, farem una breu introducció històrica per entendre com va ser possible que el govern de la Generalitat legislés sobre una qüestió com l'avortament, que era un tabú social i que ho fes amb el que era l'ordenament més avançat del seu temps.

El problema social de l'avortament il·legal i les tendències eugèniques a la societat de primer quart del segle XX

El primer país europeu en legalitzar l'avortament va ser la Unió Soviètica l'any 1920, tot i que posteriorment, l'any 1936, va introduir modificacions bastant restrictives. El segon país en legalitzar l'avortament va ser Finlàndia, l'any 1934, i ja amb posterioritat al Decret de la Generalitat de desembre de 1936, Suècia l'any 1938 i Dinamarca l'any 1939. La resta de països europeus hauran d'esperar, en la majoria de casos, dècades per veure reconegut l'avortament en els seus marcs legals. En el cas espanyol, després de la prohibició explícita feta pel règim franquista amb la llei del 24 de gener de 1941 *para la protecció de la natalidad*

Torn giratori de fusta per a deixar nadons. Casa Provincial de Maternitat i Exposits de Barcelona, 1918-1925.

CAT [ANC 1-42-N-18057](#) /Fons Brangulí (fotògrafs).

contra el abortu y la propaganda anticoncepcionista (BOE 2.2.1941), no serà fins l'any 1985 que l'avortament tornarà a ser legalitzat en determinats supòsits amb l'aprovació de la [Llei Orgànica 9/1985](#), de 5 de juliol de reforma de l'article 417 bis del Codi Penal.

A principis del segle XX, l'avortament era un greu problema social a Catalunya i a Espanya que provocava una alta mortalitat entre les dones i importants drames familiars, dels qual pràcticament no es parlava públicament per ésser un tema tabú i il·legal. Els primers debats públics i científics sobre aquesta qüestió sorgeixen aquells anys al voltant del concepte d'eugenèsia, entesa com la disciplina mèdica que estudia els factors socialment controlables que afavoreixen el perfeccionament de l'espècie humana. La polèmica la van iniciar els primers metges i juristes que justificaven la pràctica del que anomenaven avortament terapèutic, en aquells casos en que la salut de la mare estigués en perill durant l'embaràs.

Dintre del moviment eugènic espanyol i català existien diverses tendències que la historiadora Mary Nash resumeix en dues branques majoritàries. Una primera centrada en les propostes de millores en la higiene, la salut pública, la previsió social i la lluita contra la mortalitat infantil que es pot veure reflectida en nombrosos articles i conferències realitzats en fòrums tan tradicionals i prestigiosos com la *Gaceta Médica Española* o la *Academia Nacional de Medicina*. Dins d'aquests posicionaments podem distingir clarament entre una eugenèsia d'esquerres en que el seu defensor més destacat era el professor de dret penal de la Universitat Central de Madrid i un dels pares de la Constitució de la Segona República, Luis

Jiménez de Asúa, que defensava l'avortament terapèutic. I una segona branca eugènica de dretes, clarament enfocada al perfeccionament de la raça i amb tints racistes i acientífics encapçalada pel psiquiatra Antonio Vallejo Nagera, creador de les teoria franquista del *Gen Rojo* que afectava als militants d'esquerres i que s'inspirava en les teories de superioritat racial dels nazis. Totes dues branques es van veure reflectides en el curs sobre eugenèsia celebrat a Madrid el 2 de febrer de 1928 que, després d'una polèmica inauguració, va acabar sent suspès per la dictadura de Primo de Rivera a petició de l'Església catòlica.

En paral·lel a aquestes branques dretana i esquerrana de les teories eugèniques, de procedència típicament burgesa, Mary Nash distingeix un altre tradició eugènica pròpiament obrera vinculada al neomaltusianisme anarquista, socialista i comunista que considerava l'excés de poblacions obreres depauperades com un problema per al millorament de la qualitat de vida de les classes populars. Els postulats eugènics d'aquesta tradició s'inscriuen en el marc d'una estratègia de lluita social i un projecte de transformació revolucionària de la societat. A Catalunya, aquesta branca tenia destacats predecessors com els metges Antoni Guàrdia i Abadal, impulsor dels anticonceptius, o Nicolás Amador López, que atenia pacients en el consultori gratuït de l'Ateneu Obrer de Barcelona. Però serà durant la Segona República i la guerra civil quan els principals defensors d'aquesta branca eugènica aconseguiran un major predicament i influència, com el jove Doctor Fèlix Martí Ibáñez que en els seus nombrosos escrits i conferències d'aquells anys no només defensa-

El cirurgià Joaquim Trias i Pujol presidint l'Assemblea d'Orientació Sanitària i Assistència Social. A la seva dreta, el doctor Fèlix Martí Ibáñez. Barcelona, 13 de desembre de 1936.

CAT [ANCI-42-N-34532](#) /Fons Brangulí (fotògrafs).

va l'avortament per motius terapèutics o de salut de la mare, sinó que també el considerava per motius que s'apropen molt al que ara anomenem la llibertat de la dona per a escollir sobre el seu propi cos.

En realitat, el que pregonaven els eugenistes revolucionaris, com el Dr. Fèlix Martí, era donar a les dones de la classe obrera l'oportunitat de decidir sobre el nombre de fills de la seva descendència a partir de mètodes anticonceptius i un servei públic, gratuït i de garanties mèdiques que les fes abandonar les pràctiques avortistes il·legals que tantes morts causaven cada any. I tot això, acompanyat de programes de planificació familiar que fessin entendre a les dones de classe treballadora que, pel bé de la seva salut i el de les seves famílies, era millor mantenir el control sobre la seva descendència.

L'Organització Sanitària Obrera (OSO) i el doctor Fèlix Martí Ibáñez

L'any 1935, un grup de metges propers a la CNT que es dedicaven a l'atenció sanitària de les classes populars barcelonines i eren plenament conscients de les deficiències del sistema de salut públic van constituir l'Organització Sanitària Obrera (OSO). Una societat mutual que donava assistència sanitària al consultori central del carrer Casanoves o en consultoris privats dels seus metges als afiliats que pagaven una quota. Però el veritable projecte de l'OSO era crear un Hospital Proletari on fos possible una atenció completa en totes les especialitats. En aquell projecte el Dr. Fèlix Martí hi constava com a especialista en malalties nervioses i mentals i en patologies sexuals. En aquest període, Fèlix Martí aconsegueix una certa popularitat gràcies a un consultori sexual que publicava a la revista valenciana de gran tiratge *Estudios*.

El greu dèficit hospitalari i de centres de salut que existia en aquells anys feia que, pràcticament, qualsevol consulta d'especialista o hospitalització hagués de ser abonada pel pacient, la qual cosa deixava moltes famílies de classe treballadora sense possibilitats d'una atenció sanitària digna. Igualment, les condicions laborals i salarials de molts metges que treballaven per les companyies d'assegurances eren tremendament precàries.

Durant la Segona República i la guerra, l'activitat política i pedagògica de Fèlix Martí Ibáñez va ser frenètica. Va organitzar o donar conferències sobre temàtica sexual, eugènica i higienista a les principals associacions obreres de Barcelona com l'Ateneu Enciclopèdic Popular, l'Associació d'Idealistes Pràctics i l'Ateneu Polytechnicum, entre moltes d'altres. Mo-

vent-se en aquests ambients i treballant directament en les necessitats assistencials de les classes populars de Barcelona amb l'OSO, no és estrany que, en produir-se l'aixecament militar del 18 de juliol de 1936, Fèlix Martí hi participés en el moviment revolucionari amb actuacions de primera línia en els àmbits sanitaris i educatius i que es convertís en un dels homes de referència dels grups revolucionaris en aquests camps. A més de les funcions de propaganda i informació, Fèlix Martí va participar activament en les incautacions de material sanitari i d'edificis religiosos de la CNT per convertir-los en hospitals proletaris o hospitals de sang, com l'antic convent de l'Ordre de Sant Joan de Jerusalem, al carrer de les Santjoanistes número 8, i va formar part del Comitè de metges, afins a les formacions dominants del Comitè de Milícies Antifeixistes, que va ocupar el Col·legi de Metges de Catalunya, conegut com el "Casal del Metge".⁴ A més, va participar en la posada en marxa de la Universitat Popular organitzada per les Joventuts Llibertàries; va impulsar el Moviment Unificat Pro Infància Obrera amb l'OSO i el seu com-

Mapa de la divisió sanitària de Catalunya per comarques. CAT [ANC 1-454-N-7](#) /Fons Col·lecció de cartells de Joaquim de Moragas Yxart i Fidel de Moragas de Moragas.

pany Xavier Serrano, que establí un programa integral d'atenció a la infància; va organitzar un curs d'assistència sanitària a l'Associació d'Idealistes Pràctics per formar el nou personal auxiliar, en gran part voluntari, que treballava als nous hospitals obrers o hospitals de sang apareguts per tota la ciutat i va començar a col·laborar en publicacions com *Las Noticias*.⁵

A finals d'agost de 1936 la Generalitat va aconseguir recuperar un cert control de la situació al carrer a partir de la coordinació amb les noves estructures creades pels grups revolucionaris. A nivell sanitari, la Generalitat va crear un Consell Superior de Sanitat presidit pel catedràtic Joaquim Trias i Pujol, però amb predomini de la CNT gràcies a la presència dels doctors Félix Martí Ibáñez i Xavier Serrano Coello.

La política sanitària de la CNT al govern de la Generalitat i la legislació sobre interrupció artificial de l'embaràs

A finals de setembre de 1936 amb la constitució del primer govern d'unitat antifeixista de la Generalitat, les Direccions Generals de Sanitat i d'Assistència Social es van refondre en una de sola Direcció General que va ser assumida pel Dr. Félix Martí Ibáñez (Decret de 30 de setembre, [DOGC 3.10.1936](#)) i el seu company Xavier Serrano va ser nomenat cap dels Serveis Tècnics Sanitaris (Ordre d'1 d'octubre, [DOGC 2.10.1936](#)) dins d'una nova conselleria de Sanitat i Assistència Social en mans de la CNT. En mig de la inestabilitat de la guerra i dels continus canvis al capdavant de la Conselleria de Sanitat i Assistència Social (fins a cinc consellers diferents de la CNT van passar per aquest departament entre setembre de 1936 i juny de 1937), el Dr. Félix Martí es va convertir en el principal impulsor de la política sanitària i assistencial a la reraguarda i al front català durant els primers mesos de guerra, gràcies a formar part, també, del Consell Sanitari de Guerra (Ordre del 6 d'octubre, [DOGC 8.10.1936](#)).

L'objectiu principal del doctor Félix Martí, com a director general, va ser l'aplicació de la doctrina sanitària de la CNT, la qual consistia, essencialment, en l'extensió de l'assistència mèdica i social al conjunt de la població de Catalunya. Però com succeí a la resta de sectors controlats per la CNT, una cosa era la teoria revolucionària i un altre ben diferent la seva aplicació i planificació en el context de la guerra. Perquè la nova assistència social i mèdica hagués estat possible en temps de pau hauria estat necessària una actuació

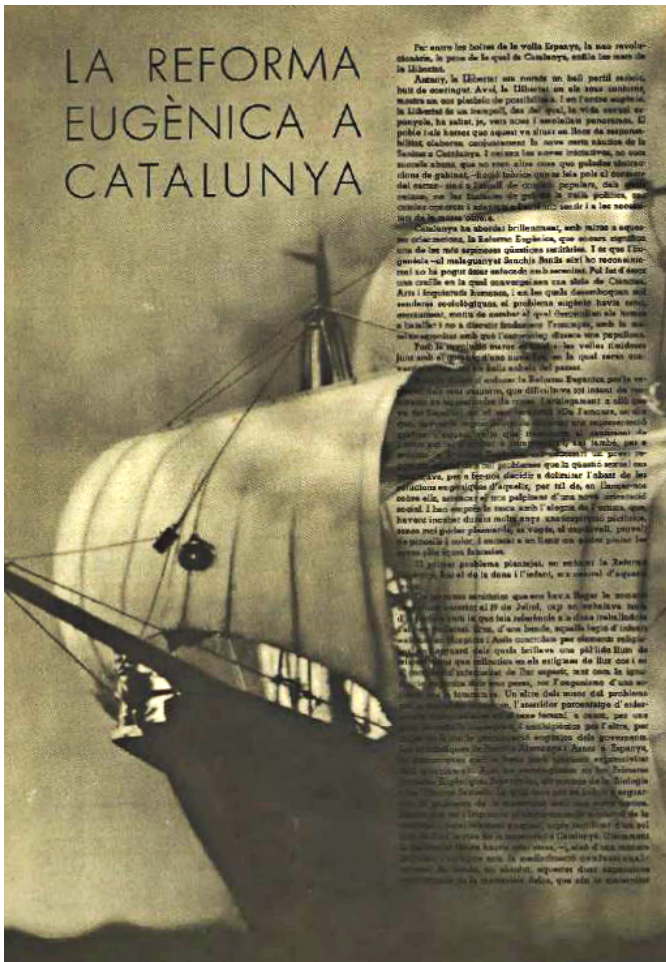
conjunta del govern durant anys, però en comptes d'això només va ser possible una política parcial impulsada per un departament i condicionada per la guerra.

Malgrat tot, resulta evident que Félix Martí, Xavier Serrano i el seu equip van fer tot el possible per implantar els principis sanitaris revolucionaris de la CNT i un molt bon exemple és el ja comentat Decret de 25 de desembre de 1936 d'interrupció voluntària de l'embaràs (DOGC 9.1.1937). Aquest decret està signat pel conseller primer Josep Tarradellas, el conseller d'assistència social, Pere Herrera, de la CNT i el conseller de justícia, Rafael Vidiella, del PSUC, aquests dos últims acabats d'incorporar al govern de la Generalitat uns dies abans en la remodelació de govern del 17 de desembre de 1936. Tres signatures que, sense dubte, buscaven donar-li major rellevància i una imatge de consens a un decret que no podia deixar de ser polèmic. Aquesta solemnitat també es troba en el preàmbul del Decret, el qual deixa ben clar que aquella llei d'interrupció artificial de l'embaràs "representa una de les majors conquestes revolucionàries en Sanitat". La justificació que s'esgrimeix a continuació és també molt clara:

"La finalitat primordial que es persegueix, és la de facilitar al poble treballador una manera segura i exempta de perill de regular la natalitat, quan existeixin causes poderoses, sentimentals, eugèniques o terapèutiques que exigeixen la interrupció artificial de l'embaràs" i sobretot "acabar amb l'oprobri dels avortaments clandestins, font de mortalitat maternal..."

És, per tant, un Decret que no només contempla l'avortament quan la salut de la mare estigui en perill, per motius terapèutics, com ja feien les lleis aprovades fins aquell moment a l'URSS o Finlàndia, sinó que és la primera en acceptar que les raons ètiques o sentimentals de la dona són motius més que suficients per avortar i protegeix la decisió de la mare afirmant que "ningú dels seus familiars o propers podran presentar després reclamació". Aquest és el motiu fonamental pel qual se la considera una llei molt avançada, perquè és més respectuosa amb la lliure decisió de la dona del que ho han estat moltes regulacions posteriors o ho són moltes d'actuals.

El Decret també deixava molt clares les restriccions a l'avortament. En primer lloc, el prohibia a partir del tercer mes d'embaràs, sempre que no existís perill per la salut de la dona. I, en segon lloc, es prohibia que la mateixa dona avortés més d'una vegada a l'any sense motius mèdics, per evitar que l'avortament es convertís

“La reforma eugènica a Catalunya”, article publicat pel Dr. Fèlix Martí Ibáñez a *Nova Ibèria*, número 2 (febrer de 1937). Barcelona : Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya.

en un mètode anticonceptiu. Evidentment, el Decret considerava il·legal l'avortament fora del sistema sanitari públic i gratuït i recordava que “totes les persones que, privadament, realitzin maniobres avortives, respondran criminalment davant del Tribunal competent... perdent, si són titulars d'una professió sanitària, el dret a exercir-la”.

Per fer possible aquest nou servei sanitari a les dones, el Decret establí que els hospitals, clíniques i institucions sanitàries dependents de la Generalitat havien d'habilitar dispensaris i sales destinades a la interrupció artificial de l'embaràs. I obligava a tots els metges de les especialitats d'obstetrícia i ginecologia a practicar avortaments sempre que una dona ho demanés i estigués dins dels preceptes legals establerts pel Decret. Negant, d'aquesta manera, l'objecció de consciència dels facultatius en aquests casos. Per acabar de tancar tots els serrells d'aquesta primera

legalització de l'avortament, l'1 de març de 1937 ([DOGC 5.3.1937](#)) va ser aprovada una Ordre que concretava totes les normes sobre el procediment d'interrupció artificial de l'embaràs i creava una Comissió Tècnica específica per aquesta qüestió dins de la conselleria de Sanitat i Assistència Social.

Els problemes de difusió del servei d'avortament públic i gratuït de la Generalitat i l'oposició del govern de la República

Malgrat els esforços de la direcció general de Sanitat i Assistència Social per donar a conèixer aquest nou servei a través de cartells, pamflets, articles i, fins i tot, conferències radiofòniques, l'aprovació del Decret sobre interrupció voluntària de l'embaràs va passar bastant inadvertit i la gran majoria de dones no es van assabentar mai de l'existència d'aquest nou servei. La premsa de l'època, centrada en el desenvolupament de la guerra, no va fer un tractament extens de la mesura ni li va donar la publicitat que, a ben segur, la conselleria de Sanitat i Assistència Social hauria desitjat.

Per aquest motiu, la conselleria de Sanitat va haver de recórrer als canals de comunicació oficials com, per exemple, la publicació il·lustrada de periodicitat mensual *Nova Ibèria*, editada pel Comissariat de Propaganda de la Generalitat, en el número dos de la qual es va publicar un article del doctor Fèlix Martí Ibáñez titulat *La reforma eugènica a Catalunya* (febrer de 1937). En aquest text podem llegir amb major deteniment quines són les raons que han impulsat aquesta legalització de l'avortament i com aquesta s'engloba dins d'una nova concepció de la maternitat, la infància i la sexualitat com un tot relacionat que, per primera vegada, és assumida pels poders públics i que prové de la tradició sanitària i educativa del moviment obrer.

“La reforma eugènica de l'avortament, unida a la campanya d'educació sexual que emprendrem, i a l'ensenyament de recursos anticonceptius, ens permetrà disminuir el nombre d'avortaments que anualment tenen lloc a Catalunya, evitar les tràgiques morts motivades per les maniobres avortives de «curanderos» sense escrúpols, suprimir el tràfic vergonyós de la vida sexual femenina en aquest aspecte, i millorar, així, tot allò que es refereix a la maternitat...”

En endavant, en allò que es refereix a la vida sexual, la dona quedarà alliberada de l'egoista tirania masculina i tindrà uns drets –dels quals es

Imatge que va servir per il·lustrar l'article del doctor Felix Martí Ibañez, publicat al número 2 de *Nova Ibèria*, 1937.
 CAT [ANCI-1-N-2449](#) /Fons Generalitat de Catalunya (Segona República) - Comissariat de Propaganda.

destaca el dret a disposar d'ella mateixa i de decidir sobre el seu desig de maternitat— que comparà a costa d'uns deures fins avui oblidats”.

Tot i que, com dèiem, la premsa no va donar gaire cobertura a la notícia trobem algunes excepcions com, per exemple, l'article aparegut a la revista il·lustrada [Mundo Gráfico](#), el 12 de maig de 1937, sota el títol “*En Cataluña existe ya el aborto legal*”; un article aparegut a la publicació [El Diluvio](#), el 19 febrer de 1937, o l'article en to humorístic escrit pel propi Fèlix Martí a la revista satírica [L'Esquella de la Torratxa](#), el 18 de juny de 1937, titulat “L'avortament a l'abast de les criatures” que, a mode de rondalla per nens, explica el cas d'una noia que pot superar un embaràs indesitjat gràcies al nou servei de la Generalitat.

Tampoc en el bàndol franquista la notícia del nou

Decret de la Generalitat que permetia l'avortament va tenir gaire ressò, però quan se'n va parlar va ser recurrent als insults i les mentides típiques del fanatisme catòlic i el falangisme militant. Així per exemple, el diari ABC de Sevilla, sota control dels militars insurrectes, va publicar el 17 de desembre de 1936 un article incendiari titulat *Los rojos implantan el divorcio y el aborto voluntario* en el que podem llegir barbaritats que equiparen el divorci amb l'amor lliure i l'avortament amb l'assassinat.

“Es tal el ansia devoradora del comunismo judío para exterminar el mundo y ahora, de momento, exterminar a España, que ya no se satisfacen con la muerte y la matanza de los que han nacido, sino que quiere exterminarlos antes de nacer... El aborto, legalmente, es un asesinato, un crimen de lesa humanidad, ya que condena a un ser que iba a nacer a que no nazca; condena a la mujer embarazada a pasar el grave peligro de su muerte por el aborto provocado. La mujer que voluntariamente aborta pierde el más justo título que puede alcanzar la mujer en el cumplimiento de su divino papel, que es el de ser madre. Se busca acabar con todas las virtudes que nos elevaban ante los ojos de Dios y ante nosotros mismos, para entrar en el reinado de todos los horrores, del envilecimiento humano, del crimen como obra meritoria, de la abyección (sic) del hogar.”

La legalització de l'avortament a Catalunya va voler ser estesa al conjunt del territori controlat per la República per Frederica Montseny, la primera dona ministre en la història d'Espanya, que va ocupar el ministeri de Sanitat i Assistència Social durant el primer govern de Largo Caballero (04/11/1936 – 17/05/1937). Però el seu projecte va ser rebutjat per destacats membres del govern de la República que s'hi van oposar frontalment. Segons la pròpia Frederica Montseny “*la oposición a tal proyecto de buena parte de los entonces miembros del Gabinete derivaba de que sólo veían en él los aspectos negativos. Para ellos, esta permisividad sería motivo de desbordes sexuales, y se prestaría a ciertas inmoralidades de las que, a la larga, serían víctimas las propias mujeres*”.⁶

L'escassa incidència dels nous serveis d'interrupció artificial de l'embaràs en el context de la Guerra Civil

Gràcies als estudis de l'historiadora Mary Nash sabem que la incidència social del nou avortament legal a Catalunya va ser molt escassa. “*La aplicación de la*

nueva reglamentación fracasó y la práctica habitual de abortos clandestinos continuó ... la mayoría de los datos apuntan a un fracaso global de la reforma del aborto y a la continuidad de la práctica clandestina de éste".⁷

Aquest fracàs de la reforma de l'avortament s'explica, segons la mateixa historiadora, per múltiples factors, però el fonamental és l'existència de la guerra civil. La mateixa guerra que, gràcies al procés revolucionari, va permetre l'aprovació de la llei es va convertir, paradoxalment, en el principal obstacle per fer-la efectiva.

Un altre factor que, segons Mary Nash, va influir decididament en la dèbil implantació dels avortaments legals va ser "*la actitud hostil de la profesión médica hacia la puesta en marcha del nuevo servicio*". El fet que el Decret de 25 de desembre de 1936 obligués a tots els metges de les especialitats d'obstetrícia i ginecologia a practicar avortaments i no contemplés l'objecció de consciència dels facultatius hauria estat un dels elements claus de l'animadversió de molts metges catalans envers el programa sanitari de la CNT i d'aquesta reforma de l'avortament en concret. Molts metges es negaven a derivar les seves pacients als serveis d'avortament o als centres de planificació familiar o, simplement, desconeixien la seva existència. Finalment, Mary Nash també atribueix el fracàs de la reforma eugènica a la precària campanya de publicitat institucional, a l'escassa difusió de la premsa i a la greu discriminació de gènere que encara existia a la societat catalana del moment. En aquestes circumstàncies i malgrat la dinàmica de canvi social de la revolució i la guerra, l'avortament va continuar sent una pràctica clandestina i una realitat social marginada.

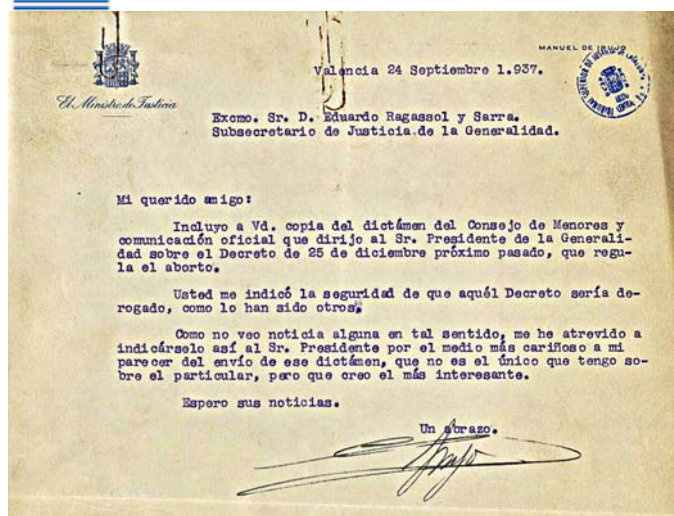
En aquest sentit, cal destacar l'escassa documentació conservada als arxius catalans sobre la pràctica de l'avortament legal durant la Guerra Civil. Moltes històries clíniques i expedients administratius d'aquells anys referits a aquest tema van desaparèixer al final de la guerra per no deixar rastre d'una pràctica fortament perseguida pels guanyadors o van ser espoliats per les forces d'ocupació franquistes en busca de responsabilitats polítiques. Per aquest motiu, precisament, els expedients, la correspondència i els informes que citarem a continuació referits a la implantació de l'avortament lliure i gratuït durant la guerra tenen un gran valor. Sobretot per comprendre quin era el posicionament al respecte de les diferents administracions republicanes (central i autonòmica) i de les diferents forces polítiques i sindicals que les integraven.

Les pressions del govern Negrín per revisar la legislació de la Generalitat durant el període revolucionari i abolir el Decret sobre avortaments

Entre la documentació que es conserva a l'ANC sobre la Comissió Tècnica Assessora dels anys de la guerra civil hi ha un expedient dedicat, exclusivament, al Decret d'interrupció voluntària de l'embaràs aprovat per la Generalitat durant l'etapa revolucionària i d'altres que tracten la qüestió de forma parcial que aporten nova llum sobre els intents del govern de la República i d'altres sectors de suprimir l'avortament legal sota l'acusació que el Decret ultrapassava les competències de la Generalitat i envaïa les competències del govern de la República. Com ja hem explicat abans, aquests intents s'insereixen en una tendència general de revisar tota la legislació catalana del període revolucionari que sorgeix del govern de la República presidit per Juan Negrín, però que també tenia els seus partidaris dins del nou govern de la Generalitat constituït després del fet de maig de 1937.

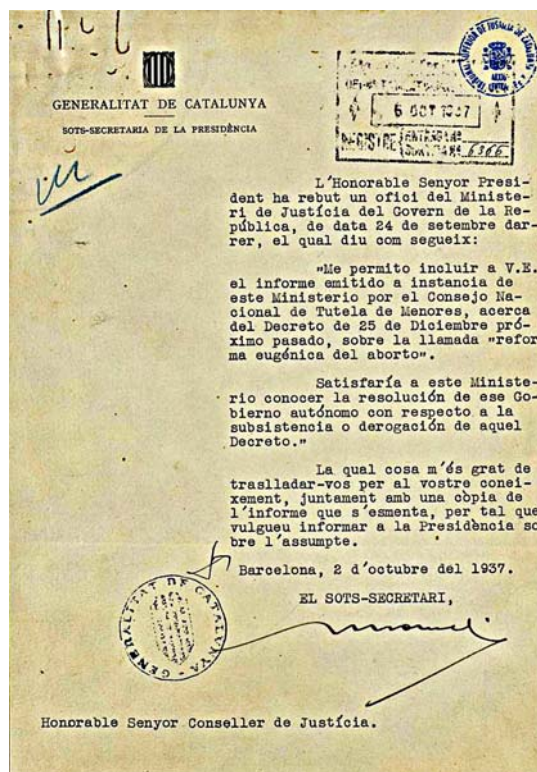
I és que entre l'aprovació del Decret de la Generalitat, de 25 de desembre de 1936, sobre interrupció voluntària de l'embaràs i l'obertura d'aquest expedient per estudiar la seva validesa legal, per part de la Comissió Tècnica Assessora del Departament de Justícia, el mes de setembre de 1937, moltes coses havien canviat a Catalunya i a Espanya. La força i la influència que la CNT havia tingut a Catalunya durant els primers deu mesos de guerra s'havia anat diluint i, després dels fets de maig de 1937, el sindicat anarquista es va veure obligat a sortir del govern de la Generalitat i no es va incorporar al nou govern de la República encapçalat per Juan Negrín –tot i que ho faria posteriorment. Davant d'aquesta nova realitat política, el programa sanitari de la CNT ja no era aplicable i Fèlix Martí, que així ho va entendre, va dimitir del càrrec de director general de Sanitat i Assistència Social. En la remodelació del govern de la Generalitat d'aquell estiu de 1937 el departament i les competències de Sanitat i Assistència Social van ser assumides per la conselleria de Governació, en aquells moments, més preocupada per atendre els refugiats i els ferits de guerra i aturar les malalties provocades per la difícil situació bèl·lica que per experiments revolucionaris.

En aquest nou context, l'11 de setembre de 1937, el ministre de Justícia Manuel de Irujo y Olló, del PNB, va enviar una carta al conseller de Justícia i Dret de la Generalitat, Pere Bosch Gimpera, recordant-li "*la necesidad de que el Gobierno de la Generalidad revise la obra legislativa promulgada durante el pasado periodo*

Carta del ministre de Justícia, Manuel de Irujo al subsecretari de Justícia de la Generalitat, Eduard Ragasol. València, 24 de setembre de 1937. CAT ANC 1-1 ui 1398.1/222 /Fons *Generalitat de Catalunya (Segona República)*

Ofici del sotssecretari de la Presidència al conseller de Justícia adjuntant carta del ministre Irujo al president Companys. Barcelona, 2 d'octubre de 1937. CAT ANC 1-1 ui 1398.1/222 /Fons *Generalitat de Catalunya (Segona República)*

en diversos decretos, muchos de los cuales carecen de subsistencia jurídica con arreglo a las normas vigentes que relacionan la autonomía de Cataluña dentro del Estado". El ministro también anunciaba al conseller que "este Ministerio ha dispuesto que ... se emitan informes acerca de los decretos que a su parecer carecen de base jurídica constitucional, estatutaria o legal". I li recordava que la millor forma de procedir per solucionar aquest conflicte legal i de poder entre el govern de la República i la Generalitat era "la norma ya iniciada por ese Gobierno autónomo de derogar por su propia iniciativa y en uso de sus facultades, aquellos Decretos que repute inconvenientes por cualquier concepto, será sin duda en todo caso el más adecuado procedimiento para que no aparezca colisión alguna, que todos momentos sería inconveniente, pero que en los actuales es absolutamente preciso impedir por bien de Cataluña y de la República." Per acabar la seva carta, Manuel de Irujo adjuntava al conseller de Justícia i Dret el primer d'aquests informes emès per la Comissió Jurídica Assessora del Govern de la República i signat pel seu president Benito Pabón y Suárez de Urbina.

Cal destacar que Benito Pabón era conegut com l'advocat de la CNT. Havia estat el Secretari General del Consell d'Aragó dominat pels anarcosindicalistes i dissolt pel govern Negrín, només feia uns mesos, i

havia estat l'advocat defensor del POUM després dels fets de maig de 1937. Per tant, era una persona poc sospitosa de voler desfer l'obra revolucionària de la CNT durant els mesos que els anarcosindicalistes van ocupar diferents ministeris de la República i conselleries de la Generalitat. En aquest sentit, en el seu informe de la Comissió Jurídica Assessora de la República Pabón es mostra comprensiu i justifica el fet que moltes disposicions de la Generalitat del període revolucionari haguessin sobrepassat les seves competències institucionals.

"Del estudio de los Decretos, Ordenes y disposiciones emanadas del Gobierno de la Generalidad en el período de intensidad revolucionaria... se observa en su espíritu... un firme propósito por parte del Gobierno de la Generalidad de no invadir con sus decisiones la esfera de competencia legislativa del Estado republicano; y surge patente el deseo diáfano manifestado, de llenar en servicio de la República, las lagunas que la desaparición de organismos creaba y de dar eficacia a disposiciones que anidaban en la mente del pueblo, que no habían sido plasmadas en las Cortes republicanas, y que con la exigencia de huracán imponían las necesidades revolucionarias de un pueblo en armas que se batía contra los enemigos del régimen republicano".

Igualment, l'informe reconeixia que "desaparecidas las circunstancias y la imperiosidad que las hizo incon-

tenibles vienen estas disposiciones desorbitadas a ser rápidamente paliadas y más tarde anuladas por la propia voluntad del Gobierno Autónomo.”

Curiosament, el primer Decret de la Generalitat analitzat per aquest informe és el del 25 de desembre de 1936 sobre interrupció voluntària de l'embaràs i l'Ordre posterior de l'1 de març de 1937. Segons l'informe aquestes normes “*vienen a constituir una derogación, en ciertos casos, de los artículos 417 al 420 del Código Penal ... que trata del aborto ... vulnerando el artículo 15 de la Constitución que establece, corresponde al Estado de manera incontrovertible, la legislación penal ... Admitida la bondad del fin que se pretende, es preciso señalar la incompetencia para legislar en dicha materia, por la Generalidad.*”

Pocs dies després, el ministre de Justícia, Manuel de Irujo, va enviar dues cartes més relacionades amb el tema de l'avortament que es conserven a l'ANC. Una al president de la Generalitat, Lluís Companys, demanant explicacions sobre “*la resolución de ese Gobierno autónomo con respecto a la subsistencia o derogación*” del Decret sobre l'avortament. I una altra al Subsecretari de Justícia de la Generalitat, Eduard Ragasol, recriminant-li que “*usted me indicó la seguridad de que aquél Decreto sería derogado, como lo han sido otros. Como no veo noticia alguna en tal sentido me he atrevido a indicárselo así al Sr. Presidente*” de la Generalitat. Totes dues cartes incloïen una còpia del dictamen emès pel Consell Nacional de Tutela de Menors de la República, el 23 de setembre de 1937, sobre la reforma eugènica de l'avortament que, en opinió del ministre, “*no es el único que tengo sobre el particular, pero que creo el más interesante*”.

Aquest informe, signat pel Vicepresident del Consell Nacional de Tutela de Menors de la República, Mariano Granados Aguirre, que també era Vicepresident del Tribunal Suprem i un jurista de gran prestigi de clares simpaties obreristes, insisteix en l'argument que “*El aborto en la legislación del Estado español está considerado un delito ... y que el Estatuto de Cataluña no atribuye a la Generalidad la facultad de legislar en materia penal*”. Tot i així, Mariano Granados es mostra comprensiu amb l'avortament terapèutic per motius de salut de la mare o en cas de greus malalties hereditàries dels pares i, inclús, apunta la conveniència d'estudiar “*si sería o no lícito el aborto en caso de violación*”, donada la situació bèl·lica en que es troba el país i “*para evitar que nacieran los llamados «hijos del odio», como fueron llamados los engendrados por los invasores en mujeres de pueblos*

enemigos” durant la primera guerra mundial. En canvi, la possibilitat d'avortar per expressa voluntat de la dona, tal i com l'establia el Decret d'interrupció de l'embaràs de la Generalitat, es considerada per Mariano Granados i pel Consell Nacional de Tutela de Menors de la República com a moralment inadmissible.

Els informes i dictàmens de la Comissió Tècnica Assessora de la Generalitat sobre el Decret d'interrupció voluntària de l'embaràs

Fruit d'aquestes pressions per part del Ministre de Justícia, Manuel de Irujo, la Comissió Tècnica Assessora del departament de Justícia no va trigar a rebre l'ordre de redactar un dictamen sobre la necessitat de revisar, abolir o mantenir el Decret de 25 de desembre de 1936 sobre interrupció voluntària de l'embaràs. Dins de l'expedient conservat a l'ANC sobre aquesta qüestió, podem llegir una ponència redactada pel jutge del Tribunal Popular número set de Barcelona i membre de la Comissió Tècnica Assessora, Enric Daltabuit i Pelayo, i un dictamen final basat en aquesta ponència signat pel president de la Comissió i president del Tribunal de Cassació, Josep Andreu i Abelló. Sorpren el fet que tots dos textos facin un mateix anàlisi del Decret sobre interrupció voluntària de l'embaràs i, en canvi, proposin actuacions diferents al departament de Justícia i Dret de la Generalitat per solucionar el problema competencial que aquest presentava en matèria penal entre el govern de la Generalitat i de la República.

En la primera part del seu informe, Enric Daltabuit argumenta, com la resta d'informes, que el Decret en qüestió “és contrari a la Constitució, en el que fa referència a l'autorització de l'avortament provocat, perquè regula una matèria penal, i la Generalitat no té facultats per legislar en aquesta matèria”. En aquest sentit, la seva ponència reconeix que “des d'un punt de vista estrictament constitucional, cal proposar la derogació pura i simple del Decret”. Tot i així, en la segona part del seu informe Daltabuit matisa aquesta opinió reconeixent que “hi ha casos d'avortament artificial que són lícits i que, per tant, cal legalitzar-los i regular-los i que aquesta legalització i aquesta regularització permetrien sancionar amb major eficàcia els avortaments criminals, i faria disminuir l'índex de mortalitat”.

L'informe es mostra contrari a l'avortament eugènic i a l'avortament per indicació social, es a dir, per voluntat expressa de la dona, per considerar-lo inadmissible per “la ciència penal moderna i les legislacions vigents”. Però creu que “caldría legalitzar, perquè són lícits moralment i tenen justificació científica sòlida,

l'avortament terapèutic o per indicació mèdica i l'avortament en els casos en que la concepció és el resultat d'un delictes", com una violació. Finalment, l'informe proposa que el govern català insti el Govern de la República a modificar la legislació penal en el sentit de permetre l'avortament en aquests supòsits.

Per la seva banda, el dictamen final signat pel president de la Comissió Tècnica Assessora, Josep Andreu i Abelló, còpia fil per randa els arguments de la primera part de la ponència prèvia d'Enric Daltabuit per concloure que "des d'un punt de vista estrictament constitucional cal proposar la derogació pura i simple del Decret". En canvi, el dictamen d'Andreu Abelló no té en compte la segona part de la ponència del jutge Daltabuit argumentant que "és inútil endinsar-se en tots aquests problemes davant del fet de la incompetència de la Generalitat de portar, ni tan sols per via indirecta, una modificació a un règim estatut fonamentalment en el Codi Penal". Així doncs, el dictamen signat per Andreu Abelló acaba amb aquestes paraules: "Aquesta Comissió proposa que el Govern de la Generalitat de Catalunya promulgui un Decret en els següents termes: Es decreta la derogació del Decret de la Generalitat de 25 de desembre de 1936, que regula l'avortament a Catalunya".

Tot i així, el dictamen final presentat per Andreu Abelló no es va concretar mai en un nou Decret en la línia per ell apuntada. Igualment, els estudis de Mary Nash sobre la qüestió demostren que durant la resta de 1937 i 1938 es van continuar practicant avortaments als centres hospitalaris catalans i en el Butlletí Oficial de la Generalitat podem comprovar com són aprovades diverses partides econòmiques per mantenir aquest servei. Concretament, el 26 de gener de 1938 ([DOGC 28.1.1938](#)), el president Lluís Companys i el Conseller de Finances, Josep Tarradellas, van signar un decret "per tal de poder atendre les despeses d'organització, utilitatge i funcionament dels Serveis d'Interrupció Artificial de l'Embaràs, adscrits a la Direcció General de Sanitat del Departament de Governació i Assistència Social". En concret, es va habilitar un crèdit extraordinari de cent mil pessetes per aquesta qüestió.

Els motius pels quals el Decret de la Generalitat de 25 de desembre de 1936 sobre interrupció voluntària de l'embaràs no es va modificar ni suspendre durant el que va restar de guerra, tot i la seva inconstitucionalitat, són variats. En primer lloc, estaria la voluntat d'aquests governs de no contrariar més una CNT que, tot i el debilitament patit, continuava sent una força política imprescindible per sostenir la guerra contra els exèrcits

franquistes. Però, sobretot, el fet que cada vegada existien qüestions molt més urgents i problemàtiques que afrontar des del Departament de Justícia de la Generalitat i des del Ministeri de Justícia de la República com, per exemple, la greu situació de col·lapse i les irregularitats que es vivien a les presons catalanes.

Raül Aguilar Cestero

Notes :

1. Components de la Comissió Jurídica Assessora. President: Joan Maluquer i Viladot. Vocals: Ramon Abadal i Calderó, Antoni Maria Borrell i Soler, Eugeni Cuello i Calon, Ramon Coll i Rodés, Frederic Culí i Verdaguer, Lluís Emperador i Félez, Enric Febrer i Prades, Pau Font i Rubinat, Santiago Gubern i Fàbregas, Amadeu Hurtado i Miró, Joan Martí i Miralles, Francesc Maspons i Anglasesell, Pere Mias i Codina, Antoni Par i Tusquets, Josep Maria Pi i Sunyer, Pompeu Quintana i Serra, Manuel Raventós i Bordoy, Ramon Maria Roca i Sastre, Josep Roig i Bergadà, Josep Trias de Bes, Josep Xirau i Palau, Rafael Closas i Cendra, Oriol Anguera de Sojo. Vocals i secretaris: Francesc Girons i Martí, Josep Quero Molares, Santiago Gubern i Salisachs.
2. La resta de membres de la nova Comissió Tècnica Assessora eren: Alfons Rodríguez i Dranguet, president del Comitè d'Inspeccions; Eduard Sanjuán i Albí, magistrat d'Audiència; Lluís Moles i Marquina, magistrat d'Audiència; Xavier Chaparro i Riera, magistrat d'Audiència; Santiago Sentís i Melendo, magistrat d'Audiència, i Enric Daltabuit i Pelayo, Jutge del Tribunal Popular número set de Barcelona.
3. Juntament amb Josep Xirau, s'incorporen a la Comissió Tècnica Ricard de Rabassa i Prat, magistrat del Tribunal de Cassació; Francesc de P. Pujol i Germà, magistrat del Tribunal de Cassació; Francesc P. Jané i Aixelà, fiscal del Tribunal de Cassació, i Francesc Artigas i Castelltort, tinent fiscal del Tribunal de Cassació.
4. *La Vanguardia*, 2 d'agost de 1936, p. 1.
5. Vegis, entre d'altres: HERVÁS I PUYAL, Carles, [Sanitat a Catalunya durant la República i la Guerra Civil. Política i organització sanitària: l'impacte del conflicte bèl·lic](#). Tesis Doctoral dirigida per Josep Termes. UPF, 2004; AUSÍN I HERVELLA, Joseph Lluís, i CALBET I CAMARASA, Josep Maria, "Fèlix Martí Ibáñez i l'Institut de Medicina Pràctica (1931-1938)". *Gimbernat. Revista Catalana d'Història de la Medicina i de la Ciència*, núm. 34, 2000, p. 181-198.
6. MONTSENY, Frederica. "La sanidad y la asistencia social durante la Guerra Civil". Dins: AADD. *Los médicos y la medicina en la guerra civil española*. Madrid, Saned, 1986.
7. NASH, Mary. *Rojas. Las mujeres republicanas en la Guerra Civil*. Taurus, Madrid, 1999, p. 242.